

YU ISSN 0027—8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/3—4

**БЕОГРАД
1978**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIII (нова серија)

Св. 3—4

САДРЖАЈ

Десет томова Речника САНУ (МИТАР ПЕШИКАН)	87— 92
Жива (hydrargyrum) у јужнословенским језицима (ФРАЊО ВЕЋЕСЛАВ МАРЕШ)	93— 94
О двозначним конструкцијама (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	95—103
Функција и значење присвојне заменице <i>мој</i> (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	104—113

Језичка култура

Поводом чланака: о скраћеницама и „нефонетичности“ нашег правописа (МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ)	114—121
Неке фразеолошке особености спортског језика (ДРАГАНА МРШЕВИЋ- РАДОВИЋ)	121—129
Против двосмислености и нејасноћа (ГОЈКО КРАЉЕВИЋ)	129—132

Питања стручне терминологије

Карактеристике српскохрватске терминологије металургије праха у поре- ђењу са руском (СТАМЕНКА РАДИЋ)	133—146
О језичком благу у вези са употребом речи „тежина“ (ДАНИЛО КАМФНА- РОВИЋ)	147—149

Хроника

Тридесет година Института за српскохрватски језик (БРАНИСЛАВА АРАН- ЂЕЛОВИЋ-ЖИВКОВИЋ)	150—165
--	---------

О ЈЕЗИЧКОМ БЛАГУ У ВЕЗИ С УПОТРЕБОМ РЕЧИ „ТЕЖИНА“

У броју од 4. јуна 1977, у рубрици „Језик и живот“ Политика је објавила чланак „Судар језичке логике“ друга Митра Пешикана, који сматрам промашајем но који је занимљив утолико што даје повода размишљању са закључком да језичко наслеђе није априори и језичко благо те да се у примени језичких законитости мора водити рачуна о научним достигнућима.

Са становишта језикословца нисац чланка негодуете што се у нашим новим лексиконима, приручницима и уџбеницима реч „тежина“ употребљава у значењу гравитационе силе, а не и у значењу количине материје (тј. масе) и што се, у вези с тим, за тежину употребљавају јединице за силу: дин, понд, њутн, килопонд итд. У наведеном чланку узгред је речено да ће у часопису „Наш Језик“ бити речи о могућностима да се за реч „тежина“ сачува количинско значење, дакле оно које се изражава стручним термином „маса“.

Пре него што је појава гравитације научно протумачена као узајамно дејство маса речју „тежина“ називан је један давно створени појам, уз тадашња сазнања једнозначан но погрешан појам. Тежина тела схватана је као нешто иманентно самом телу, као његова исконска тежња да, ослобођено од других утицаја, пада и као нешто што га карактерише у свакој прилици, независно од околних предмета и места посматрања. То је било доба кад је с неверицом примано тврђење да је Земља округла, да постоје антиподи и да зрно олова и пахуљица перја у слободном паду имају једнако убрзање. Из тог доба потиче и погрешна дефиниција, која се на жалост и данас понегде провлачи, наиме, да је тежина тела сила којом тело дејствује на ослонац (ту дефиницију је и писац споменутог чланка некритички преузео).

Понављам да је реч „тежина“ за људе оног доба представљала *једнозначан* но на кривим представама формиран појам. Желим нагласити да та реч није схватана као хомоним, дакле као назив како за количину материје неког тела, тако и за силу под чијим дејством слободно тело пада уколико се налази у пољу Земљине гравитације.

Данас већ знамо да је количина материје (тј. маса) једна од битних карактеристика тела а знамо и то да сила којом маса неког тела бива привучена од Земљине масе зависи од констелације маса те да мерећи ту силу (тј. тежину) *само на одређеним месџима* Земљине површине можемо закључивати о томе колика је маса тела. Према томе тежина (гравитациона сила) и маса физичке су величине које се битно разликују једна од друге. Пошто су оне разнородне, то се не могу мерити истим јединицама, мада мерећи једну, у одређеним условима можемо закључивати о величини друге.

Аналитичким приступом појавама гравитације, за науку је отпао пређашњи конфузни појам тежине а појмове о количини материје у неком

телу и о гравитационој сили која на тело делује требало је назвати одговарајућим речима. То је и учињено називом „маса тела“ за количину материје у њему и називом „тежина тела“ за гравитациону силу. Ти називи наметали су се управо из говорне праксе, јер је и до тада за велики скуп јединки или честица било природно рећи „маса“, а исто тако природно било је да се „тежина“ сматра узроком падања слободног тела.

Чињеница је да се реч „тежина“ у свакодневном животу још увек, иако све ређе, употребљава у оном пређашњем конфузном значењу. Све ређе, кажем, јер напредак науке незадрживо продире у широке слојеве, па већ и лаици знају да смањење тежине тела не значи и губитак материје од које је оно саздано и, на пример, да бестежинско стање козмонаута не значи неку врсту њиховог „продуховљења“.

Ипак, конфузије још има. Но узрок јој није толико то што лаици уз речи „тежина“ и „маса“ не размишљају о научно прецизираном значењу истих, колико то што се за обе споменуте физичке величине могао употребити исти еталон и што је задржан назив 1 килограм, по том еталону, како приликом дефинисања јединице за силу, тако и приликом дефинисања јединице за масу. То је учињено у најбољој намери, јер на тај начин животна пракса широких слојева на површини ове планете није изскивала прецизнија објашњења о превазилажењу прастарог и погрешног појма о тежини. Стручњаци, међутим, морали су водити рачуна о разнородности тих физичких величина, па су то истицали у оперисању с њиховим јединицама и прецизирали називе и ознаке, и то — за силу: 1 килограм силе, или кратицом 1 кг (без звездице); — за масу: 1 килограм масе, или кратицом 1 кг* (са звездицом). Реч „килограм“ дуго је употребљавана као хомоним за тако различите појмове као што су јединица тежине и јединица масе. У својој наставничкој пракси приметио сам да тешкоће у схватању разлике између тежине и масе произлазе углавном из употребе тог хомонима, па сам у предавањима успешно примењивао препоруку са једног међународног саветовања о јединицама за физичке величине одржаног још 1934. године, да се за јединицу силе, па према томе и тежине, употреби назив 1 килопонд уместо 1 килограм силе.

1949. године објављен је у часопису Настава математике и физике, изд. Београд, број 3—4/49, чланак „Како на прихватљивији начин предавати тему о системима мера и јединица“, у којему сам изнео властита искуства о том предмету и предложио увођење новог назива. У томе настојању верујем да нисам остао усамљен, јер је тај назив сад већ прилично уходан, а прихваћен је и у нашим стандардима утолико што је дан однос јединице с тим називом према прописаној јединици за силу 1 њутн из Међународног система јединица.

Управо су лексички протумачене предности Међународног система јединица дале повода другу Митру Пешикану да напише свој „Судар језичке логике“, из којег као нарочито вредно извучим из заграда напомену да ће у часопису „Наш језик“ бити речи о могућностима које језик пружа за налажење адекватних речи.

И на крају, овај мој чланак пишем с намером да се у изналажењу могућности које пружају језичке законитости поведе више рачуна о усклађивању с научним достигнућима, а у сврху све бољег споразумевања, што сматрам првенственом функцијом језика.

Загреб, 3. март 1978.

Данило Каменаровић

Прим. уредника. Мој најављени чланак који помиње аутор претходног текста (писан у истом смислу као и чланак у „Политици“ с којим Д. Каменаровић полемише) у међувремену је објављен у „Нашем језику“ XXIII, св. 1—2, стр. 71—74, под насловом „Сукоб језичке логике и примене новог система мера“ (то је био и наслов чланка у „Политици“, само га је редакција листа скратила); та је свеска нашег часописа изашла из штампе управо оних дана кад смо добили рукопис Д. Каменаровића, који објављујемо у целини.

Напомињући да и даље остајем при свему што сам тамо рекао, додаћу овде један цитат из чланка академика Татомира Анђелића (Научно-технички преглед XXVII, 1977, бр. 5, стр. 54) — из којег се види да се и у стручним круговима са неједнаким одушевљењем гледа на примену новог система мера:

„И сад, кад је све завршено, остаје питање: како је један врхунски форум, састављен од врло учених људи могао, с обзиром на извесне последице, да донесе такву, по мом мишљењу недовољно промишљену одлуку, бар кад је реч о неким, за наш свакодневни живот битним јединицама, као што је, на пример, мера за тежину. Мени се чини да се ово могло постићи *‘са мање жртава’*. Било је боље, бар из практичних разлога, поћи од *килограма-силе (килојонда)*, не као основне јединице, већ као *нечега према чему се, као изведеном јојму, њреба оријентисати*, па онда резервисати, нпр. име њутн за јединицу масе. Полазни систем основних појмова остао би и даље простор, време и маса, али би основне јединице за њихово мерење биле тако одабране да изведена јединица за тежину (силу) буде килограм. Једноставно, могла се јединица за мерење масе, рецимо, назвати њутном и то дефинисати као 9,80665 пута маса међународног еталона у Севру, и све би било у реду. Са чисто научног становишта не би било никаквих сметњи ни тешкоћа, а обичним људима би остао њихов стари килограм очуван (бар у земљама са метарским системом мера), а тиме и цео фонд резултата изражених у килограмима.“

Како се види, проф. Анђелић анализира шта је т р е б а л о урадити при утврђивању новог система мерних јединица да се избегне поремећај појмова „тежина“ и „килограм“ у свакодневном животу; размишљања у мом чланку иду у правцу тога како да се језик брани од тешких поремећаја кад је нови систем већ готова и прописана ствар.

М. П.